

HÓNAPRÓL HÓNAPRA

FODOR ANDRÁS ÉS TÜSKÉS TIBOR
LEVELEZÉSE III. 1977–1997.

Szomorú időszertűséget kölcsönöz a gyűjteménynek, hogy Tüskés Tibor már nem érhetette meg, amint a könyvesboltokba kerül. Követte kedves barátját, a költőt, aki 1997-ben hunyt el, s halála napján írta utolsó levelét. Már előbb is panaszkodott egészségi állapotának romlására, a tragédia mégis váratlanul érte barátait és tisztelőit, s nagy vesztesége volt az irodalmi életnek is, hiszen kitűnő szervezőként folyóiratok és egyesületek működését vigyázta, s áldozatos odafordulással támogatta a fiatal tehetségeket, jó néhányukat ő indította el pályáján.

Az ilyen levelezések két szempontból érdekesek és tanulságosak. Egyrészt megismerhetjük a levélírók egyéniségét, gondolatait, terveit, másrészt bepillantathatunk a korba. Ráadásul e gyűjteményben kétféle nézőpontból pillantathatunk az eseményekre: Fodor András, jóllehet rengeteget utazott, az irodalom központjában, a fővárosban élt és tevékenykedett, Tüskés Tibor viszont Pécsen dolgozott, az ottani irodalmi élet jelentette közegét, ráadásul végigszenvedte az általa kitűnően szerkesztett Jelenkor körüli hercehurcát, amikor sietve eltávolították a lap éléről, mert ellentétbe került az uralkodó kultúrpolitikával. Sokat köszönhetek neki: folyóiratában jelentette meg egyik első tanulmányomat, amely az *Argonauták* című folyóiratról szólt. Utóbb rendszeresen küldte kitűnő esszéit tartalmazó könyveit és monográfiáit, amelyekben feldolgozta Illyés Gyula, Nagy László, Pilinszky János és édesapám életművét. Am mindvégig érezni lehet, hogy érzékeny ember volt, aminek okát könnyű kikövetkeztetni, hiszen akkor is kiszolgáltatottnak érezte magát, amikor változtak az idők. Igazság szerint ritkán kapta meg azt az elismerést, amelyre rászolgált. Szakmai körökben az esszének, amelyet magas színvonalon művelt, egyre kisebb becsülete volt, pedig huszadik századi klasszikus művelőinek méltó utóda lett. Feltétlenül sokat jelenthetett számára Fodor András ismételt elismerése és buzdítása. Igaz barátokként rejtett gondolataikat is megosztották egymással, s egy-egy íróársukról kialakított véleményük nem feltétlenül egyezett azzal, amit írtak róla. Ez azonban a naplók és levelek sokszor derűt keltő sajátossága. Utólag el-elmosolyodva olvasunk a hetvenes-nyolcvanas évek intrikáiról, helyezkedéseiről, a politika változásai által indukált színeváltozásokról, a hirtelen jellemfordulatokról, amelyek azóta is ismétlődnek.

Fodor András rendszeresen tudósította barátját az írószövetségi eseményekről, amelyek bizonyos mértékig a politikai változások előkészítői voltak. Neki a jelek szerint kiegyenlítő szerepet szántak, amelynek igyekezett megfelelni, de a növekvő elmentések és indulatok túlnőttek rajta, s egy idő után inkább „kívülről” szemlélte az eseményeket. Kendőzés nélküli véleményét nyilván élete végéig vezetett naplójából ismerhetnénk meg, ennek kiadása nagyon időszerű volna, ha egy nagyon karakterisztikus nézőpontból szembesülhetnénk a korról, s a különféle írói csoportosulásokkal, amelynek tagjairól a költő határozottan ítélezik. Teljes mértékben birtokolta a legkülönfélébb információkat: elképesztő teherbírással dolgozott különféle egyesületekben, szinte állandóan úton volt, hol itt, hol ott volt irodalmi rendezvények szereplője, s közben a legkülönbözőbb meggyőződésű írókkal egyaránt szót értett. Hogyan maradt ideje magára, mikor írta műveit — rejtély. Sokat panaszkodott elmaradásairól, ám terjedelmében és színvonalában is értékes életművet alkotott.

Mint utaltam rá, Tüskés Tibor Fodorhoz hasonlóan rengeteget és színvonalasan tevékenykedett, de a Jelenkortól való eltávolítása élete végéig sajtó sebet ütött rajta, amelyet tovább fertőzött az utána működő főszerkesztő, az ő irányvonalát politikusan folytató Szederkényi Ervin halálát követő konfliktusok sorozata. Ezek átterjedtek kedves lapjuk, a *Somogy* ügyeire is. Egyetlen pillanatra sem rejtették véka alá rokon- és ellenszenvüket, ez utóbbiakról bőven jutott a Jelenkor és a *Somogy* irányítóinak. A levelezésnek ezek a részei tünődésre készítetik az olvasót: helyes-e a negatív kitételekkel illetett írókat, szerkesztőket — kivált, ha még élnek — teljes nevükkel szerepeltetni, hiszen nem ismerhetjük meg tetteik motívumait. Persze az olvasó nem feltétlenül kedveli a monogramok megfejtésének kalandját, s az is igaz, hogy némelyiket csak a bennfentesek képesek felismerni. Én például egyetlen sort sem írtam a Szederkényi halála utáni folyóiratba, abban azonban nem vagyok biztos, hogy főszerkesztője amolyan advocatus diaboli, amint a levelek ábrázolják. Abban semmi kivetnivalót nem találhatunk, hogy a nagy szeretettel emlegetett Takáts Gyuláról olykor-olykor ironikus kitételek is szerepelnek (önreklámozása mulatatta a levélírókat), s jellemzéseitek többnyire pontosak, találóak, a korszakot némiképp átélő és ismerő fenntartások nélkül azonosul velük (természetesen nem mindegyikkel, kinek-kinek saját véleménye van némelyik íróról).

Hiteles, amit Fodor András az *Ezer este Fülep Lajossal* című könyve Király-tanszéki vitájáról írt,

s „vésztörvénytörvényes vádemelésnek” minősítette a meglehetősen egyoldalú eszmecsere, amelyben az indulatok játszották a vezérszerepet. Bizony, igaz lett a vita egyik résztvevőjének: többé-kevésbé azt fogadjuk el igaznak és korjellemzőnek, amit Fodor András e könyvében írt, s nem amit dühödtté bírálói. De ezt akkor és ott sejtani sem lehetett.

Vizsgont nem tudtam azonosulni Fodor Andrásal, midőn — Tüskés Tibor Pilinszkyról írt könyvének visszhangjairól tudósítva barátját — „Jelenits-féle ultrákról” tesz említést, közéjük sorolva Beney Zsuzsát is, aki azt kifogásolta, hogy nem elég hangsúlyos Pilinszky transzcendens törekvéseinek elemzése. Ezen lehet vitázni, de Jelenits István aligha az ultrákra jellemző indulattal szólna erről. (Egyébként a Pilinszky-monográfia fogadtatása, ha jól emlékszem, nem volt egyértelműen pozitív.)

Az egymást váltó levelekből egyértelmű, nagyon nehéz lehetett függetlennek, érintetlennek maradni abban a közegben, amelyben a „vérebekek” időnként ráeresztették valamelyik íróra, folyóiratra, intézményre. Hiteles és megrendítő Tüskés Tibor 1989-es önvallomása: „Igen, tudom, minden tekintetben fegyelmezettnek kell lennem, nem adni támadási felületet. Számos tapasztalati példám igazolja: jobb hallgatni, látszólag kihátrálni, s inkább ezzel zavarba hozni a támadókat, mint az éles válással érzéseinket elárulni.” Persze, némiképp vitathatóak ezek a sorok, Tüskés Tibor ugyanis soha nem hallgatott, úgy mondta el véleményét fontos művekről, írókról, ahogy az írástudóhoz leginkább illik — a könyveivel és tanulmányaival!

Élete utolsó levelének utolsó soraiban ezt írta Fodor András Tüskés Tibornak: „Annyit kérek csupán, hogy ideje korán kapjak értesítőt az őszi teendőkről, mert máris gyűlnek naptáramban a különféle kötelező foglalkozások dátumai.” Ezeket a kötelezettségeit már nem teljesíthette. És most már Tüskés Tibor sem folytathatja áldásos irodalmi tevékenységét. Ám kettejük egyéniségét, emlékét ez a levelezés-gyűjtemény is megőrzi, s például nyújtja át utókorunknak. (*Pro Pannonia*, Pécs, 2010)

RÓNAY LÁSZLÓ

MÁRAI SÁNDOR: BOLHAPIAC

A legenda szerint az 1928-ban Párizsban élő Márai Sándor azt követően döntött a hazaköltözés mellett, hogy elolvasta Móricz Zsigmond akkor megjelent új regényét, az *Úri murit* — ahogyan erről Mészáros Tibor is megemlékezik a *Köszönöm a sorsnak, hogy ember voltam* című remek kötetében. Bár a polgár, az urbánus, a kozmopolita Máraitól

kevés dolog állhatott távolabb, mint a vidéki élet porába vesző dzsentri életsorsok iránti mély együttérzés. A patriotizmus nem logika, nem tudomány, hanem szenzitív állapot. Ugy tűnik.

Idehaza hihetetlen lendülettel vetette magát a munkába Márai, annak ellenére, hogy egy későbbi visszaemlékezésében (*Egy polgár vallomásai* II.) budapesti kávéházi asztaltársai nem múltó csodálkozással értetlenkednek azon, hogy „mit fog itthon csinálni?” (Nem is könnyű megérteni, miért jön haza valaki Párizsból — bármikor.) Egyszerre író és újságíró, aki gyors egymásutánban három figyelemre méltó regényt jelentett meg (*Bébi vagy az első szerelem*, *A zendülők*, *Idegen emberek*). Már ekkor elérkezettnek látta az időt, hogy a fővárosi Ujság című lapban megjelent cikkeiből kötetet szerkesszen, ami *Műsoron kívül* címmel látott napvilágot 1931-ben. A kötet cím Márai lapbeli rovatának címe. A lendület ezt követően sem hagyott alább. Ismét három egészen kiváló könyv futott ki a szerző kezei alól (*Szegények iskolája*, *A sziget*, *Egy polgár vallomásai*), és ezek után megint kötetbe rendezte újságcikkeit, amit 1934-ben *Bolhapiac* címmel vehettek kézbe az olvasók.

Sokan leírták, de még mindig nem árt hangsúlyozni: Márai publicisztikai tevékenysége Kosztolányiéhoz mérhető. Ebből a szempontból a legbeszédesebb adalék, hogy Kosztolányi 1936-os halála után Márai örökölte meg az egykori írói társ rovatát a Pesti Hírlapnál. Életében őt kötetben jelentek meg újságban közölt válogatott írásai, ám valós fogalmat csak napjainkban kezdünk alkotni az újságba író (és nem újságíró) Márairól, amikor kötetekbe rendezve egymás után kerül a boltokba valamennyi, a korbelt lapokban közölt írása.

A *Bolhapiac*ban szereplő rövidprózák nem csak arról győzhetik meg az olvasót, hogy milyen értékesek azok a morzsák, amelyek nem hullottak a semmibe Márai íróasztaláról. Ugyanakkor nem kerülhetjük el a szembesülést sem, ami a múlt század harmincas éveit sajtójának szerepét és színvonalát jellemezte, s ami mellé félve és szegyenkezve állíthatjuk csak a mai napilapokat.

Olyan súlyú, igényességű írások, amilyenek a *Bolhapiac* című kötetben szerepelnek, ma legfeljebb hetilapokban fedezhetőek fel. Ha ugyan. Nyilván, a frissen megjelent kötet olvasója sajátos fénytöréssel láthatja Márai 1930-as évekbeli publicisztikájának színvonalát, mivel ez szerzői rostan átessett válogatás. Ha más oldalról nézzük, akkor az is egyértelmű, hogy ilyen egyenesen magas színvonalú cikkgyűjtemény csak nagyon nívós publicisztikai teljesítményből állítható össze.

Az írói élményanyag egyedülállóan gazdag, amit tovább színez a szerző megfigyelő-képességének páratlansága. Külföldi tapasztalatait ugyanazzal a könnyedséggel írja újságcikké (*Angol*